

**ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊՐՊՏՈՒՄՆԵՐԻ ԱԿՆԱՌՈՒ ԱՐԳԱՍԻՔԸ
ՔՆԱՐԻԿ ԱՐԲԱՀԱՄՅԱՆԻ «ԳՐԱԿԱՆ ՀՈՐԻԶՈՆԻ»
ՆԵՐՔԻՆ ՇԵՐՏԵՐՈՒՄ»**

Հոդվածում ներկայացվում է բանասիրական գիտությունների թեկնածու Քնարիկ Աբրահամյանի «Գրական հորիզոնի ներքին շերտերում» հոդվածների ժողովածուն՝ արժևորելով գրականագետի տարիների աշխատանքի արդյունքը, ի ցույց հանելով նրա հետաքրքրությունների բազմազան գիտական ուղղվածությունը: Գրքի բոլոր 5 բաժինների անդրադարձով հանգել ենք այն եզրակացության, որ հեղինակի հանգամանալի դիտարկումները հատկանշվում են տիպաբանական և ձևաբովանդակային ընդհանրական բացահայտումներով, որոնց նախորդել է փաստացի նյութերի մանրակրկիտ հավաքչական հետազոտություն: 20-րդ դարասկզբից մինչև մեր օրերը ձգվող համազգային գրական մտքի քննությունը պայմանավորված է գրականագետի հետևողական հայեցակարգի տեսական, գեղագիտական, աղբյուրագիտական սկզբունքների միասնական կիրառման ընթացքով: Ընդգծվում է, որ ամենատարբեր թեմաների իրացումները նախանշում են դրանց հետագա առավել լայն հետազոտման սահմանները: Ժողովածուի նյութերի դիտարկմամբ ակնհայտ է դառնում Ք. Աբրահամյան-հետազոտողի դիմորոշ նախասիրությունը՝ արևմտահայ և հատկապես սփյուռքահայ գրական արժեքների քննության համալրված երևույթով: Արդյունքում գաղափարագեղագիտական սկզբունքները միավորվելով ի հայտ են բերում արդիական հնչողությամբ շեշտվող սփյուռքահայ գրական ընթացքի առանցքային խնդիրները՝ մոռացության վտանգի, ազգապահպանության առաջադրությունների հաստատմամբ:

Ուշագրավ է, որ գրականագետի գիտական հետաքրքրությունները համալրվում են գործնական իրացումներով՝ դասավանդման մեթոդաբանական հարցերի քննությամբ: Դրա վկայությունն է «Մեթոդական դիտարկումներ» բաժինը, որտեղ ընդգրկված տարբեր հեղինակների գործերի դասավանդման առարկայական ներկայացման օրինակներն անպայմանորեն օգտաշահ կլինեն ուսուցման գործընթացներում:

Իր ամբողջության մեջ ժողովածուն հայ գրականության որոշակի ուղղորդված խնդիրների քննության հետևողական մասնագիտական որակն է ներկայացնում՝ գրապատմական երևույթների իմաստային-գեղագիտական դաշտի նպատակամիտված լայնացմամբ, մերօրյա գիտական, կրթական մարտահրավերներին ընդառաջ:

Բանալի բառեր՝ հայ նոր և նորագույն շրջանի գրականություն, արևմտահայ և սփյուռքահայ գրական դեմքեր, նամականու ժանրային քննություն, գրական առնչություններ, մեթոդական գործնական դիտարկումներ:

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական համալսարանի Վաչե Պարտիզունու անվան հայ նոր և նորագույն գրականության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի դոցենտ, իսկ 2022-ից՝ նաև «Սփյուռք» գիտաուսումնական կենտրոնի գիտական աշխատող Քնարիկ

Աբրահամյանի գրականագիտական հետևողական համակարգված հետաքրքրություններն ի հայտ են եկել նրա բազմաթիվ գիտական և գիտամեթոդական հոդվածներում, 2013 թ. լույս տեսած «Զարեհ Խրախունին և արևելահայ բանաստեղծությունը» գրքում, Մփյուռքի գրականությունը ներկայացնող՝ նրա կազմած և խմբագրած տասնյակ գրքերում: Տարիների աշխատանքի ամբողջական ներկայացման հասունացած պահանջով էլ ՀՊՄՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ հրատարակվել է ներկա ժողովածուն՝ նվիրված Համալսարանի հիմնադրման 100-ամյակին:

Քնարիկ Աբրահամյանի ներկայացվող ժողովածուն¹, ընդգրկելով բազմաշերտ խնդրադրության ոլորտներ, հատկանշվում է հետազոտության լայն, համապարփակ բնույթով, ինչը թելադրված է թեմաների առանձնահատկություններով և ներառված նյութի տրամաբանությամբ: Ժողովածուն կարևորվում է գրական խնդիրների լուսաբանման արդիական հնչողությամբ, գրապատմական արժեքների նորովի բացահայտումներով: Հեղինակի ընտրությամբ ժողովածուում տեղ են գտել 2012-2020 թթ. հրապարակված հոդվածները, որոնք վերաբերում են հայ նոր և նորագույն շրջանի գրական երևույթներին: Ժողովածուի բաժիններից յուրաքանչյուրը ի ցույց է հանում գրականագետի հետաքրքրությունների բազմազան գիտական հայեցակետերը:

Գիրքը բաղկացած է 5 բաժիններից՝ «Գրական երկխոսություններ նամակագրության մեջ», «Գրականագիտական երկխոսություններ», «Գրապատմական զուգահեռականներ», «Բնփնության հարցադրումներ», «Մեթոդական դիտարկումներ»: Ժողովածուի վերջում զետեղված են նաև օգտագործված գրականության և անձնանունների ցանկերը:

Առաջին բաժինն արդեն ինքնին ուշագրավ է նյութի ընտրությամբ, քանի որ նամականի ժանրում գրական փաստերի և դրանց տեսական հիմնավորումների քննությունը սպառված չի կարող դիտվել: Տարբեր հեղինակների՝ ժանրի անդրադարձների և ուրույն իրացումների (Մատթեոս Մամուրյան, Ղևոնդ Ալիշան, Հովհ. Թումանյան, Կոմիտաս, Հակոբ Կարապենց և այլք) դիտարկումները հանգում են տիպաբանական և ձևաբովանդակային մի շարք կարևոր ընդհանրական հատկանիշների բացահայտման: Ինչպես այս բաժնի հոդվածներում, այնպես էլ ժողովածուի մյուս բաժինների հոդվածներից ակնհայտ է դառնում, որ դրանց գրությանը նախորդել է մանրակրկիտ հավաքչական աշխատանք՝ մամուլի էջերից և արխիվային նյութերից քաղված և հետազոտված հարուստ նյութ, որի հիման վրա էլ ներկայացվել է արժեքային բազմաշերտ քննություն: Դրա վկայությունն են նաև կատարված բանասիրական ճշտումները (էջ 8, 16, 37, 55, 105, 113, 140, 153... և թվարկումը կարող է շարունակվել), որոնք վավերացնում են գրականագիտական գնահատումների ստուգությունը: Էպիստոլյար ժանրի քննության հետ կապված՝ հեղինակի առաջադրությունները ժանրի սահմաններից դուրս գիտական նաև այլ շերտեր են հայտանշում պատմագործառության, համեմատական գրականագիտության, գրական քննադատության և այլ ոլորտներում:

Ըստ հեղինակի նյութերի թեմատիկ դասդասման՝ ժողովածուի կառուցվածքը

¹ Աբրահամյան Բ., Գրական հորիզոնի ներքին շերտերում (յոդվածների ժողովածու), Երևան, ՎՄԿ-Պրինտ, 2022:

ենթարկվել է ուսումնասիրությունների որոշակի հետազոտական տրամաբանության՝ ի ցույց հանելով գրականագետի հետաքրքրությունների բազմապլան գիտական հայեցակետերը: Սակայն թեմաների ընդհանուր տրամաբանության մեջ, կարծում եմ, քննության համար շահեկան կլինեք նաև հետևել ժամանակագրական սկզբունքին, քանի որ նամականու ժանրի գեղարվեստական ընթացքը մեծապես պայմանավորված է որոշակի ժամանակի գաղափարագեղարվեստական միտումներով:

Ժանրի ուրույն իրացումների մանրակրկիտ դիտարկումները զլխում հանգում են տիպաբանական և ձևաբովանդակային բնորոշ ընդհանրական հատկանիշների տեսական եզրահանգումների: Գլխի ենթաբաժիններից յուրաքանչյուրը ամբողջության մեջ հայտանշում է ժանրի փոխաձևումները: Եթե առաջին ենթավերնագրի ներքո՝ «Նամակն իբրև հայ վեպի ժանրակազմիչ տարր», ներկայացվում է առավելապես գեղարվեստական առանձնահատկությունների համակարգը, ապա հաջորդ հոդվածներում դիտարկվում են նաև առկա գրաքննադատական-գեղագիտական նկատումները: Ժանրի բովանդակային փոփոխության երևույթը կարևորվում է նամակ-գրախոսության, նամակ-քննադատականի փոխաձևման նոր դրսևորումներով: Այս ենթաբաժիններից ուզում եմ առանձնացնել Ղևոնդ Ալիշանի, Հովհ. Թումանյանի նամակների անդրադարձները, որոնցից յուրաքանչյուրը բերում է խնդրի քննության նոր շերտեր: Նամականի ժանրի ընթացքի ուղեգծումների հետ ներկայացվում են բացառիկ անհատների մեծության տարբեր կողմերը՝ դառնալով գրամշակութային արժևորման ուրույն չափանիշներ պատմագործառության զործոնի կարևորմամբ:

Բանասեր գրականագետի հետևողական հայեցակարգի տեսական, գեղագիտական, աղբյուրագիտական սկզբունքների միասնական կիրառման ընթացքով են պայմանավորված ժողովածուի թեմատիկ բազմազանությամբ հատկանշվող՝ 20-րդ դարասկզբից մինչև մեր օրերը ձգվող համազգային գրականության և գրականագիտական մտքի անդրադարձները՝ գրախոսությունների, գրապատմական զուգահեռների, գրական առնչությունների, առանձին գեղարվեստական գործերի կամ գրողների դիմանկարների երևույթով: Ընդգծենք, որ ամենատարբեր թեմաների այս իրացումները նախանշում են դրանց հետագա, առավել լայն քննության սահմանները:

«Գրականագիտական երկխոսություններ» բաժնում Բ. Աբրահամյանը, գրախոսության ժանրային սահմանները լայնացնելով, կարևորում է տեսական, բանասիրական, աղբյուրագիտական միասնական քննության սկզբունքը: «Հայկազեան հայագիտական հանդեսի» գրականագիտական նյութերի տեսության, Սամվել Մուրադյանի «Շիրազապատում» երկհատոր մենագրության, Ալբերտ Մակարյանի գրականագիտական ժողովածուի արժևորող հոդվածները անաչառ գնահատման հետ ձգտում են արդի գրականագիտական մտքի ընթացքի համարված ներկայացման:

Ավելացնեմ մի նկատառում. «Հայկազեան հանդեսի» գրականագիտական նյութերի համապատկերը, թերևս հարուստ բովանդակային տարածքն ընդգրկելու միտումից, որոշ թուուցիկության երևույթն է ի հայտ բերում՝ երբեմն դառնալով հոդվածների թվարկում: Մեր նկատառումն ամենին չի բացառում, սակայն, հոդվածի համակարգված հարցերի տեսադաշտում գրապատմական զարգացումների համադրական քննության աներկբա արժեքը՝ իբրև հայագիտական հանդեսի գիտական ընթացքի հանրագումար տեսություն:

Ժողովածուի գրականագիտական դիտումների բազմաշերտ տիրույթում ուշագրավ անդրադարձներով է ներկայանում «Գրապատմական զուգահեռականներ» բաժինը՝ ընդգրկելով 19-րդ դարի ռոմանտիզմի ուղղության հայտանիշներից մինչև խորհրդահայ գրականության առանձին դրվագներ, ներառյալ նաև Սփյուռքի գրականության առանձին խնդրադրումներ: Հենց առաջին հոդվածից՝ «Լամարթինը 19-րդ դարի հայ գրական ընկալումներում. մի քանի շեշտադրումներ» վերնագրով, ի հայտ է գալիս հեղինակի հետազոտական մոտեցումների որոշարկվող սկզբունքը՝ քննության հստակ տարբերակված հարցադրումներով: Շեշտադրումները ներառել են երեք հիմնական ուղեգծումներ՝ Լամարթինի թարգմանությունները հայերեն, գնահատումները և Պետրոս Դուրյանի հետ ստեղծագործական առնչությունները: Բոլոր նշված առումներով գրականագետը կատարում է և՛ բանասիրական, և գրապատմական, գեղարվեստական արժևորման արդյունավետ համադրումներով հազեցած վերլուծություն՝ եզրահանգման մեջ նշելով հարուստ նյութի բացահայտման նոր օրինակներ արդեն մինչև 20-րդ դարի առաջին տասնամյակները: Ուշագրավ են հեղինակի դիտումները գրականագիտական, գրապատմական գնահատումների վերանայման մասին՝² գրապայքարի թեկուզ և անուղղակի դրսևորումներով թարգմանությունների լեզվի առիթով: Լամարթին-Դուրյան զուգահեռում կանխանշվում է ռոմանտիզմի ուղղության սկզբնավորումը՝ այդտեղ էլ նկատելով և այդ հիմքում տեսնելով թեմաների ընդհանրությունները: Որպես հաստատում բերվում են բանաստեղծական խոհի, աստվածայինի ընկալման հոգեհարազատությունը, պատկերային նմանությունները, ինչպես և իր՝ Դուրյանի տողերում հստակ հղումը Լամարթինին³:

Գրականագիտական ուրույն վերլուծությամբ են ներկայացված այս հատվածում Ավ. Ահարոնյանի «Լռություն» վեպը, Հովհ. Թումանյանի «Հայրենիքիս հետ» բանաստեղծությունը, որտեղ Աբրահամյանը, հետևելով մեկ գործի շուրջ վերլուծականի փորձառությանը գրականագիտության մեջ, կատարում է փաստացի հիմնավորված բացահայտումներ: Ահարոնյանի վեպի առիթով կարևորվում է սիմվոլիզմի առկայությունը պատկերման և մտածողության տիրույթում:

Թումանյանի հանրահայտ բանաստեղծության մեկնությամբ գրականագետը նոր հիմնավորումներ է գտնում, ինչպես ինքն է նշում՝ «բանաստեղծի ստեղծագործական հանձնառությունը հասկանալու տեսակետից»⁴, «Անհայտի, հեռուի, անհունի» խորացված իմաստավորման անդրադարձը փիլիսոփայական բացահայտումների համակարգային բնույթին է նպատակամիտվում:

Անպայմանորեն ուշադրության են արժանի բաժնի «Թեքեյան-Իշխան, առնչություններ», «Ազգային ինքնության սահմանը խորհրդահայ գրական փնտրտուքներում. 1945-1965 թթ» և իհարկե, Օշականի «Ամբողջական գործեր»-ի առաջին հատորը՝ հոդվածները, ընդ որում ուսումնասիրությունների նյութերն ու դրանց իրացումը նախանշում են խնդիրների հետագա առավել լայն քննության սահմանները: Այստեղից էլ որոշարկվում են և սահուն անցում դառնում հետազոտական նոր նշանակետեր ժողովածուի հաջորդ՝ «Ինքնության հարցադրումներ» բաժնի համար,

² Նույն տեղում, էջ 145:

³ Նույն տեղում, էջ 151:

⁴ Նույն տեղում, էջ 167:

որտեղ գետեղված հողվածները վերաբերում են սփյուռքահայ և, մասնավորապես, պոլսահայ նորագույն շրջանի գրողների գործերին: Մկրտիչ Մարկոսյանի, Ինգա Մարըասչանի, Վեհանույշ Թեքեյանի, Հարություն Պերպերյանի, Մարսելա Փոլեյնի ստեղծագործությունների քննությամբ Աբրահամյանը ներկայացնում է նրանց ինքնահատուկ գեղարվեստական մտածողության բնութագրական հայտանիշները՝ առանձին գործերի վերլուծությամբ ստեղծելով նոր գեղաձևումների համապատկերը: Հենց այստեղ էլ ակնհայտ են դառնում ժողովածուի հեղինակի որոշակի շեշտված նախասփյուռքային սփյուռքահայ-պոլսահայ գրական շրջանի հանդեպ:

Որքան էլ բազմաձայն են ժողովածուում գետեղված նյութերը՝ համազգային գրականության համատեքստի շեշտադրումներով, սակայն ակնհայտ է նաև Ք. Աբրահամյանի հետազոտական դիմորոշ միտվածությունը արևմտահայ և հատկապես սփյուռքահայ գրական գործընթացների տեսական և գործնական քննության համալրված գործառնությունների իմաստով: Բացի անհրաժեշտ տեղեկատվական, ճանաչողական արժեքից, հեղինակը պարզում է ժամանակների հոլովությամբ յուրաքանչյուր ստեղծագործողի ուրույն գեղարվեստական մտածողության երևույթները հարափոփոխ արժևորման չափանիշներով: Նյութի ընդգրկումն իմացությունը, մեթոդաբանական մոտեցումները թույլ են տվել գրականագետին որոշարկել քննությունների համադրական բնույթը իր ենթաշերտային յուրօրինակություններով: Իր դրույթներն ու գնահատման եզրահանգումները հեղինակն առհարկի հիմնավորում է գրականության համաշխարհային փորձի և տեսական մտքի ընդհանրացվող եզրերով՝ միաժամանակ հետևողականորեն ընդգծելով ազգային էությամբ ինքնորոշվող գրողների ստեղծագործական դրսևորումները: Արդյունքում հետազոտական գաղափարագեղագիտական արժևորման դիտանկյունները միավորվելով ի հայտ են բերում արդիական հնչողությամբ շեշտվող սփյուռքահայ գրական ընթացքի առանցքային արժեքները՝ մոռացության վտանգի, ազգապահպանության գերխնդրի առաջադրույթի հաստատմամբ:

Ուշագրավ է, որ բանասեր գրականագետի գիտական հետաքրքրությունները համադրվում են մասնագիտական գործնական իրացումներով՝ դասավանդման որոշարկվող մեթոդաբանական հարցերի քննությամբ: Դրա վկայությունն է ժողովածուն ամփոփող «Մեթոդական դիտարկումներ» բաժինը, որտեղ ըստ հեղինակի դասդասման ընդգրկվել են արևմտահայ, սփյուռքահայ և պոլսահայ գրականությունների դասավանդման խնդիրները, որոնց հանգամանալի և առարկայական վերլուծությունները որոշակի գրողների գործերի ներկայացման օրինակներով անպայմանորեն օգտաշահ կլինեն ուսուցման գործընթացներում:

Իր ամբողջության մեջ ժողովածուն համազգային գրականության որոշակի ուղղորդված խնդիրների քննության հետևողական մասնագիտական որակն է ներկայացնում գրապատմական երևույթների իմաստային դաշտի նպատակամիտված լայնացմամբ՝ մերօրյա գիտական, կրթական մարտահրավերներին ընդառաջ:

LAURA MURADYAN

A REMARKABLE ACHIEVEMENT IN THOROUGH LITERARY RESEARCH: KNARIK ABRAHAMYAN "THE INNER LAYERS OF THE LITERARY HORIZON"

SUMMARY

The paper presents the book by Knarik Abrahamyan, candidate of Philology, "Inside Layers of Literary Horizon", appreciated as a hard work of the literary critic and the diversity of her scientific studies. By considering the five chapters of the book we draw conclusions from the true depth of the author's observations based on typological and substantial revelations. The examination of the national literary mind from the early 20s to the present day, provides the author's a more extensive insight into theoretical, aesthetic, source study concepts. The realization of various themes marks the research borders of them. While observing the literary material, the author's preference to Western Armenian and Diaspora Armenian literary works is visible. In the result, the formation of the ideological-aesthetic principles reveal the contemporary Diaspora Armenian literary movement, its challenges and problems: danger to be forgotten, protection of national values.

The scientific interests of the researcher evolves also the practical activities and teaching methodology. The chapter "Methodological observations" includes several studies by different authors on teaching matters.

The book is a collection of professional quality studies on Armenian Literature, the challenges in the field of science, education.

Keywords: *Armenian New and Modern literature, Western Armenian and Diaspora Armenian literary figures, the examination of epistolary genres, methodological, practical observations.*